

Μουσική παιδεία και μουσικά όργανα στην Αρχαία Ελλάδα

Νικόλαος Μπρας

Κατασκευαστής μουσικών οργάνων

την Αρχαία Ελλάδα η μουσική μεσουράνησε νωρίτερα από τις άλλες καλές τέχνες, στην αποκαλούμενη αρχαϊκή εποχή τον 6ο π.Χ αιώνα.

Τότε η μουσική έπαιζε πρωτεύοντα ρόλο στην εκπαίδευση των νέων.

Η μουσική παιδεία εξακολούθησε μέχρι και τη ρωμαϊκή εποχή να θεωρείται ότι παρέχει μοναδικά εφόδια απαραίτητα για τη ζωή του ανθρώπου, μολονότι ακολούθησαν εποχές παρακμής της.

Ο Πρωταγόρας, στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο, διατυπώνει με σαφήνεια την αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων για την παιδαγωγική σπουδαιότητα και σημασία της διδασκαλίας της μουσικής. Συγκεκριμένα κατά τον Πρωταγόρα «οι μουσικοδιδάσκαλοι αναγκάζουν τις ψυχές των παιδιών να εξοικειώνονται με τους ρυθμούς και τις αρμονίες της μουσικής έτσι ώστε να γίνουν ήρεμοι άνθρωποι, και αφού ενστερνιστούν τον καλό ρυθμό να γίνουν και χρήσιμοι λόγω και πράξει, διότι ολόκληρη η ζωή του ανθρώπου έχει ανάγκη από τον καλό ρυθμό και την αρμονία».

Κατά τον Αθηναίο τραγικό ποιητή Φρύνιχο, ο οποίος υπήρξε και άριστος μουσικός, οι σπουδαστές μουσικής ή γραμματικής αποκαλούνταν «φοιτη-

τές»...«κυρίως δε λέγονται φοιτητα ή γραμματικοί οι μουσική μαθάνοντες». Η μουσική για τους αρχαίους Έλληνες εθεωρείτο ως το ουσιαστικότερο μέρος της καλλιέργειας και της μόρφωσής τους. Ο πραγματικά μορφωμένος άνθρωπος ήταν «ο μουσικός ανήρ». Ο Θεμιστοκλής παραδεχόταν ότι η μόρφωσή του ήταν ελλιπής, διότι δεν είχε μάθει καλά μουσική, όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος. Στη διδασκαλία της μουσικής φαίνεται ότι οι μαθητές δεν χρησιμοποιούσαν μουσικά κείμενα και η μάθηση γινόταν εμπειρικά με την ακοή και την απόδοση της μουσικής από μνήμης. Από τον 3ο μ.Χ αιώνα άρχισαν να συντάσσονται εγχειρίδια θεωρίας της μουσικής. Βασικό όργανο για την μουσική εκπαίδευση των νέων, ήταν η λύρα.

Η θεωρία για την αρμονία και την αριθμητική αναλογία ανάγεται στον ίδιο τον Πυθαγόρα. Οποσδήποτε, την εποχή του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη η εφαρμογή της αριθμητικής θεωρίας στη μουσική αποτέλεσε ένα από τα βασικότερα μελετήματα των Πυθαγορείων.

Ενδειξεις ότι ο Πυθαγόρας ανακάλυψε τη δυνατότητα να αναπαρασταθούν οι θεμελιώδεις μουσικές σχέσεις στην οκτάβα με απλές αριθμητικές αναλογίες, υπάρχουν πολλές (απόσπ. 9 Heinze, Πορφύριος, in plot 30, 2 κ.έ.).

Ο Αριστόξενος, όμως, συνδέει μια πρακτική επίδειξη αυτής της ιδέας (που έγινε με τη χρήση μπρούτζινων δίσκων) όχι με τον Πυθαγόρα αλλά με έναν πρώιμο πυθαγόρειο του 5ου αιώνα που λεγόταν Ίππασος (απόσπ. 90 Wehr, σκόλιο εις *Φαίδρον* του Πλάτωνα 108d=DK18, 12).

Στην Αρχαία Ελλάδα υπήρχαν τρία είδη οργάνων όπως και σήμερα, δηλαδή **έγχορδα**, **πνευστά** και **κρουστά**.

1. Τα πιο διαδεδομένα ήταν τα **έγχορδα**, τα οποία παίζονταν είτε απ' ευθείας με τα δάκτυλα είτε με πλήκτρο (πένα). Τα έγχορδα διαιρούνται στις εξής κατηγορίες:
 - α. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τη **λύρα**, την **κιθάρα**, τη **βάρβιτο** και τα συγγενικά τους όργανα, τα οποία είχαν από 7 μέχρι 12 ισομήκεις χορδές διαφορετικού πάχους. Οι χορδές ήταν από έντερο ή νεύρα ζώου.

Η **λύρα** αποτελείται από ένα ηχείο που έχει μορφή όστρεου κελώνας, πάνω στο οποίο είναι τεντωμένο δέρμα βοδιού. Σε κάθε πλευρά στερεώνονται δύο ελαφροί καμπύλοι βραχίονες που ονομάζονται πήχεις και ενώνονται στο πάνω μέρος τους με ένα κυλινδρικό τόξο, τον ζυγό. Ο μουσικός κρατούσε τη λύρα συνήθως λοξά, ελαφρά γερμένη προς τα εμπρός και τη συγκρατούσε με ένα δερμάτινο ιμάντα, τον **τελαμώνα**. Στο δεξί χέρι κρατούσε το πλήκτρο με το οποίο έπαιζε τις χορδές. Η λύρα ήταν εύρημα και κατασκευή του Ερμή ο οποίος, κατά τη μυθολογία, αφού έκλεψε τα βόδια του Απόλλωνα, του έδωσε τη λύρα για να τον εξευμενίσει και ο Απόλλωνας έκτοτε δεν την αποχωρίστηκε.

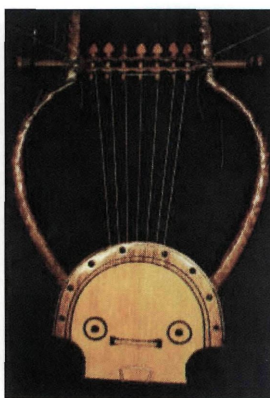

Λύρα

Η **κιθάρα** είναι έγχορδο της ίδιας κατηγορίας, πολύ μεγαλύτερο και πιο περίπλοκο στην κατασκευή του από τη λύρα, με δυνατό και γεμάτο ήχο, το οποίο χρησιμοποιούσαν κυρίως οι επαγγελματίες μουσικοί. Η κιθάρα όπως και η λύρα ήταν στενά συνδεδεμένη με τον Απόλλωνα. Η κιθάρα ήταν όργανο των κιθαριστών και των κιθαρωδών. Αγώνες κιθαρωδείας καθιερώθηκαν για πρώτη φορά το 586 π.Χ. ή 582 π.Χ. στα Πύθεια των Δελφών, οι οποίοι ήταν οι δημοφιλέστεροι. Οι νικητές κιθαρωδοί έπαιρναν τα μεγαλύτερα βραβεία σε σχέση με τις άλλες ειδικότητες.

Κιθάρα

Θράκινη κιθάρα

Βάρβιτος

Τρίγωνο

Πηκτίς

Η **βάρβιτος**, ήταν αρχαϊκός τύπος λύρας με μακρύτερους βραχίονες και επομένως μακρύτερες χορδές. Συναντάμε τη βάρβιτο στις Διονυσιακές πομπές αλλά και στα χέρια των ποιητών της αρχαϊκής περιόδου.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν και τα όργανα της οικογενείας του ψαλτηρίου, όπως το λεγόμενο **τρίγωνο**. Έχουν χορδές διαφορετικού μήκους και ο αριθμός τους μπορεί να φτάσει τις σαράντα. Ονομάζονται και πολύχορδα και είναι οι πρόγονοι για την άρπα της κλασικής ορχήστρας και για το κανονάκι της βυζαντινής μουσικής. Η αρχαιότερη παράσταση τριγωνικού οργάνου στην Ελλάδα προέρχεται από ειδώλια

με τρίγωνα εκτελεστών που έχουν βρεθεί στις Κυκλάδες και χρονολογούνται από το 2800 π.Χ. μέχρι το 2200 π.Χ.

Πανδούρα

γ. Η τρίτη κατηγορία εγχόρδων περιλαμβάνει όργανα με βραχίονα όπως η **πανδούρα** ή **πανδουρίδα** ή **πάνδουρος**. Το όργανο αυτό σπάνια απεικονίζεται. Κατάγεται από την Ασία αλλά δεν φαίνεται να κατείχε σημαντική θέση στην επίσημη αρχαία ελληνική μουσική. Είναι ο πρόδρομος των σημερινών λαουτοειδών, δηλαδή λαούτου, μπουλγαρί κ.λπ.

2. Τα πνευστά όργανα της Αρχαίας Ελλάδος, χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στους **αυλούς** που είναι πνευστά όργανα με επιστόμιο και στις **σύριγγες** που είναι πνευστά όργανα χωρίς επιστόμιο, στα οποία ο ήχος παράγεται κατευθείαν με το φύσημα.

Ο **αυλός** είναι το πιο διαδεδομένο πνευστό στην Αρχαία Ελλάδα και το αρχαιότερο στον χώρο του Αιγαίου. Ο αυλός μπορούσε να παίζεται μόνος ή συνηθέστερα σε ζευγάρι (**δίαυλος**). Στην ομάδα των πνευστών ανήκει η **ύδραυλις**, όπου ο ήχος παραγόταν με υδραυλική πίεση του αέρα που διοχετευόταν στους αυλούς. Μπορούμε να πούμε ότι η ύδραυλις, είναι ο πρόδρομος του σημερινού εκκλησιαστικού οργάνου (αρμόνιο) που πέρασε μέσω του Βυζαντίου στη Δύση. Όσοι έπαιζαν τους αυλούς φαίνεται ότι γνώριζαν την τεχνική της συνεχόμενης αναπνοής που βοηθάει στο να παράγεται ο ήχος χωρίς διακοπές, γι' αυτό συχνά στις απεικονίσεις ο **αυλητής** έχει τα μάγουλα φουσκωμένα. Κατά την ελληνιστική εποχή, κάποιοι μουσικοί αντικατέστησαν τη στοματική κοιλότητα με δέρμα ζώου, δημιουργώντας έτσι το λεγόμενο άσκαυλο πρόγονο της ασκομαντούρας και της γκάντας.

Δίαυλος

Η **πολυκάλαμη σύριγγα** ήταν ποιμενικό όργανο, κατασκευασμένο από μία σειρά επτά σωλήνων από καλάμι που συνδέονταν μεταξύ τους με λινάρι και κερί ή με δύο εγκάρσιους μοχλούς. Το ύψος των σωλήνων μειωνόταν σταδιακά για να αποδοθούν τα διαφορετικά ύψη των φθόγγων. Στην περίπτωση που οι σωλήνες ήταν ισομήκεις, ένα τμήμα γέμιζε με κερί διαφορετικού πάχους.

Απλά πνευστά. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα όργανα τύπου **σάλπιγγας**, που στην ουσία δίνουν έναν μόνο ήχο, που παράγεται από τα χείλη του εκτελεστή. Η σάλπιγγα είχε σχετικά μεγάλο μήκος χωρίς οπές και κατέληγε σε σχήμα κώδωνα. Κατασκευαζόταν από χαλκό ή από οστό. Τη χρησιμοποιούσαν για πολεμικά παραγγέλματα αλλά και για την αναγγελία αγώνων. Σπανιότερα δε τη χρησιμοποιούσαν στις θυσίες.

3. Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν τα **κρουστά**. Τα κρουστά όργανα στην Αρχαία Ελλάδα ήταν τα ακόλουθα:
- α. Το **τύμπανο**, που χρησιμοποιείτο σε τελετές λατρείας της Κυβέλης και του Διονύσου. Ήταν κυλινδρικού σχήματος, με δύο τενωμένες δερμάτινες μεμβράνες και στις δύο κυκλικές πλευρές. Παιζόταν με το χέρι κυρίως από γυναίκες.
 - β. Το **σειστόρο**. Ήταν μικρό πήλινο όργανο σε σχήμα πετάλου ή σπιρουνιού αλόγου, προσαρμοσμένο σε λαβή. Είχε μέχρι επτά εγκάρσιες μικρές ράβδους ή κουδουνάκια. Είχε μεγάλη απήχηση στην αρχαία Κρήτη και βρέθηκε στο ταφικό κτίριο 9 του προανακτορικού νεκροταφείου, στο Φουρνί στις Αρχάνες. Σήμερα φυλάσσεται στο μουσείο του Ηρακλείου.
 - γ. Τα **κρόταλα**. Αποτελούνταν από δύο κοίλα κομμάτια από όστρακο, ξύλο ή μέταλλο. Χρησίμευαν για τον ρυθμό των χορευτών.
 - δ. Τα **κύμβαλα**, τα οποία ήταν δύο ημισφαιρικά μεταλλικά πιάτα.